

Малої ради І.Чопівський відзначав: «...Центральна Рада за останній місяць не тільки нічого не придбала, а ще багато втратила зі свого авторитету» [10, с.231]. Це й стало прологом її майбутніх поразок.

Таким чином, за короткий час свого існування Українська Центральна Рада пройшла складний шлях в складних умовах Першої світової війни, національно-визвольної революції і агресії з боку Росії від громадянської виборної організації до вищого загальнонаціонального законодавчого представницького органу політичного центру країни. Вона першою на теренах Російської імперії проголосила Українську Народну Республіку, прийняла її Конституцію, вступила в протиборство з більшовицькою Росією, започаткувала демократичне законотворення. Вивчення її організації та діяльності переконує: вона вповні виконувала історичну роль тимчасового (як уявлялось – до скликання Українських Установчих зборів) парламенту. УЦР не вдалося вирішити до кінця проблему безпосереднього територіального представництва, сформуватись як постійний легітимний парламент на основі загального виборчого права – в надзвичайних умовах 1917–1918 рр. це виявилось неможливим. Але позитивні й негативні уроки її діяльності, особливо, – ролі політичних партій та їх впливу на законодавчий процес, наслідки її законотворення повчальні й сьогодні.

Список літератури: 1. Бандурка О.М., Древаль Ю.Д. Парламентаризм в Україні: становлення і розвиток: Монографія. Х., 1999. 2. Копиленко О.Л. Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917–1920: Навч. посібник. К., 1997. 3. Історія держави і права України. Академічний курс. У 2 т. Т.2./ За ред. В.Я.Тация, А.Й.Рогожина. К., 2000. 4. Копиленко О.Л. Правонаступництво вибору. К., 2000. 5. Український парламентаризм: минуле і сучасне /За ред. Ю.С.Шемшученка. К., 1999. 6. Кислий П., Вайз Ч. Становлення парламентаризму в Україні: На тлі світового досвіду. К., 2000. 7. Журавський В.С. Теоретичні та організаційно-правові проблеми становлення і розвитку українського парламентаризму: Автореферат дис. ...д-ра юрид. наук. Одеса, 2001. 8. Мороз О.Ю. З досвіду формування представницьких органів державної влади Української Народної Республіки. //Вісник Держ. Ун-ту «Львівська політехніка». №377. Держава та армія. Львів, 1999. 9. Мироненко О.М. Світоч української державності. Політико-правовий аналіз діяльності Центральної ради. К., 1995. 10. Українська Центральна Рада. Док-ти і мат-ли. У 2 т. Т.1. 4 березня – 9 грудня 1917 р. К., 1996; Т.2 10 грудня 1917 р. 29 квітня 1918 р. К., 1997. 11. Грушевський М.С. Спомины // Київ. 1989. №8. 12. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920). В 4-х ч. Галицька Руїни. Доба Центральної Ради. Доба Гетьманщини. Доба Директорії. 2-е вид. Мюнхен, 1969. 13. Винниченко В. Відродження нації: Репринт. відтворення вид. 1920 р.. Ч.1. К., 1990.

Надійшла до редколегії 10.03.04

О.І. Логвиненко

МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІСОВОЇ ОХОРОНИ УКРАЇНИ: 1917–1927 РР.

В Україні, що входила до складу царської Росії, перші лісництва з'явилися у двадцятих роках ХІХ ст. В історії лісового господарства України було багато лісничих, добре обізнаних знавців лісу, широ відданих своїй справі. Спеціалісти високого класу і високоінтелегентні люди, романтики,

які серцем зрослися з лісом, служили ідеї, а честь і гідність були для них священними поняттями, мовчазно терпіли всі життєві негаразди, не шукали слави та власних вигод, чесно й добросовісно виконували службові обов'язки. Тривалий час в царській Росії ініціатива лісничих не була скута надмірною кількістю інструкцій і правил. Адже їм довіряли, і у повсякденній роботі вони керувалися планами лісовпорядкування, що після розгляду і затвердження ставали для лісничих та всіх вищих органів законом. Професор М.М. Орлов неодноразово підкреслював, що допущені в лісовому господарстві помилки виправити дуже важко, а в більшості випадків і неможливо. Тому важливо не виявляти, а попереджати їх, що не досягається наявністю лише одного контролю. До 1917 р. контроль за веденням лісового господарства покладався на лісових ревізорів – найдосвідченіших спеціалістів, які кілька разів за ревізійний період (10 років) перевіряли не те, скільки лісничий заплатив за певну роботу, а як він веде лісове господарство і який стан лісів [1, с.325].

Після жовтневого перевороту найважливішими серед безлічі нових проблем лісового господарства були питання правового, суспільного становища і матеріального забезпечення лісових фахівців, адже основна маса лісових працівників прагнула залишитися працювати на своїх місцях.

Розв'язуючи одну з найгостріших проблем на початку 20-х років – забезпечення – уряд залучав на заготовлю дров і лісових працівників. Займатися в таких умовах планомірною лісогосподарською роботою, кадровим забезпеченням, а, тим паче, охороною лісу, було, звичайно, неможливо. Така робота розпочалася лише у 1923–1924 рр.

Радянська влада призначала на керівні посади в лісовому господарстві, зокрема й лісничими, не фахівців, а членів ВКП(б) – осіб, відданих радянській владі. Більшість з них мала лише початкову освіту, а деякі взагалі були неписьменними. Навіть ще й після закінчення Великої Вітчизняної війни на посадах директорів лісгоспів працювали переважно саме такі керівники. Значна частина лісничих та їх помічників також не мала спеціальної освіти. Директори лісгоспів лісівничі знання, яких у них не було та й не могло бути, підміняли вольовими рішеннями. Такі кадри не могли забезпечити елементарного порядку, а, тим паче, прогрес у лісовому господарстві. Більшість працівників, направлених партійними органами в лісництво, не мали про ліс ані найменшої уяви. Типовим у цьому плані був лісничий Барішівського лісництва (Київська губернія) Дзіркаль. Ревізією в грудні 1923 р. було встановлено, що Дзіркаль не мав поняття про площу лісництва і місцезнаходження лісових масивів, які входили до його складу. Ніяких робіт лісництво не проводило, а тому абсолютно ніякого діловодства не вело. Дзіркаль звільнив з роботи всіх лісників, об'їждчиків, а також працівників контори [1, с.334].

Із 3 059 421 десятин площі лісів України 1914 р. на 1924 р. 722 692 дес. відновити було неможливо. А з 2 336 735 дес. 24,8 відсотка (579 390 дес.) становили спілі насадження, 32 (746 890) – середньовікові, 43,2 (1 010 455) – молодянки [2, с.45–50].

Незадовільний добір кадрів, відсутність елементарного порядку, заплутаність обліку і безконтрольність, а також вкрай низька зарплата призвели, зокрема на лісозаготівлях і в реалізації лісоматеріалів, до страшених зловживань.

Виконання лісівниками свого службового обов'язку в перші роки радянської влади у перешкоджанні самовільним рубкам лісу розцінювалося як їх свідчення прихильності старій владі, викликали у селян роздратування, оскільки вони не могли покращити свої злиденні умови життя, спричинені військовими діями і жовтневим переворотом [3, с.31]. Селяни, вважаючи всі ліси своєю власністю і не впевнені в тому, що так буде і надалі, нарощували темпи самовільних рубок, а тих, хто ставав на їхньому шляху, навіть знищували. У часописі «Лісовод» зазначалось, що почастішали випадки вбивств, пограбувань працівників лісу, підпалів їхніх помешкань через відсутність у них зброї, а також у зв'язку з тим, що посилено охорону лісів [4, с.68–70]. За 1925–1926 господарський рік в Україні було вбито 46 працівників лісової охорони, крім того, за цей період було зареєстровано 198 випадків інших насильств. Лісові органи, перебуваючи у складі Наркомзему, були позбавлені будь-якої господарської самостійності [1, с.338].

До радянської влади лісівники з «чинів» ставилися насторожено, чому в певних випадках сприяло необґрунтоване чищення лісового апарату, проведене під керівництвом місцевих органів влади. З роботи звільняли чесних лісових працівників лише за те, що вони активно боролися з ліскокрадством. Чистка і скорочення штатів, постійні переслідування політично неблагонадійних схвилювала працівників лісу, зокрема лісничих, лісників і об'їждчиків, вкрай негативно вплинула на виконання виробничих планів, внесла невпевненість і нервозність в життя і роботу тих, які ще залишалися на своїх посадах. Через брак коштів працівникам лісу місяцями не виплачували зарплати. Після скорочення лісової охорони та чисток самовільні рубки лісу набрали ще більш масового характеру [1, с.337]. Тому частина лісових фахівців не змогла позбутися недовіри до радянської влади і працювала з побоюванням, пристосовуючись до аж ніяк не завжди правильних вимог органів місцевої влади. Крім того, на місцях були непоодинокі випадки розправи за критику, зокрема, часопис «Лісівник» вмів інформацію про нетерпиме ставлення до критичних виступів в Україні [5, с.64–65]. Одні лісівники мирилися з порушенням правил і принципів нормального лісового господарства, а інші для забезпечення власної безпеки знаходили більш спокійну роботу в місті.

9–13 березня 1924 р. губернський з'їзд робітників землі та лісу Київщини підвів остаточні підсумки чистки працівників лісового господарства. Без роботи залишилося лісничих 31 відсоток, помічників – 23, ліскокультурних надзирателів – 42, рахівників – 24, діловодів – 26 і лісової охорони – 38 відсотків [1, с.336]. Лісничих і помічників “вичищали” незважаючи на те, що в лісовому господарстві спостерігалася катастрофічна нестача спеціалістів.

В Україні кількість спеціалістів з вищою лісовою освітою з року в рік зменшувалася: в 1923–1924 рр. працювали 201 осіб, 1924–1925 – 188 і у 1925–1926 рр. – 134 осіб [6, с.13]. У Криму після закінчення громадянської війни

було організовано 12 лісництв. Середня площа кожного з них становила 16 тис. га. У лісовому відділі НКЗ Криму і в 12 лісництвах працювало 55 осіб, з них 14 лісовпорядників, 2 меліоратори, три спеціалісти в апараті лісового відділу, 12 лісничих і 24 помічники, із загальною кількістю спеціалістів з вищою освітою – 35 відсотків, без освіти (практики) 12 відсотків, решта – переважно випускники лісових шкіл [1, с.336].

Матеріальне становище основної маси лісових працівників було надто важким. До 1923 р. середня ставка лісничого дорівнювала 15 руб. на місяць (золотий карбованець у 1923 р. був прирівняний до 1 млн руб. паперових грошових знаків), що становило усього лише 4,6 відсотка від його середньої довоєнної ставки. Деякі лісничі одержували також доплату за виконання плану господарських лісорозробок, але і з врахуванням цього їхній заробіток порівняно із заробітком інших фахівців сільського господарства залишався низьким. Місячна ставка працівників лісової охорони, об'їждчиків і лісників також була значно нижче довоєнної і примушувала їх, по суті справи, господарювати під гаслом «Живи і дай жити іншим». 3 квітня 1920 р. Рад нарком України прийняв декрет «Про націоналізацію всіх колишніх казенних, монастирських і поміщицьких земель» [7, с.5–9], в 135-й статті якого передбачалося, що 30 відсотків суми, стягнутої з порушників, виділяється на преміювання лісової охорони. Проте це не покращило ситуацію. Проф. Подгаєцький, дослідивши питання взаємозв'язку навантаження і заробітної оплати працівників лісу Київщини за 10 років (з 1914 до 1924 рр.) дійшов висновку, що при крайньому зменшенні заробітної оплати, значно збільшилася територія обходів і об'їздів, особливо в лісостепу, і не лише через збільшення розміру, а й через велику кількість самовільних рубок [8, с.19–22].

Значно погіршилися і житлові умови лісових працівників. До 1925 р. основна їхня маса (близько 70 відсотків) тулилася в сільських хатах, витрачаючи на оренду свої і без того убогі кошти [8, с.21].

У постановах уряду щодо лісового господарства поряд з виробничими завданнями вказували джерела фінансування витрат на зарплату лісовим працівникам і порядок їхнього використання, визначали додаткові фонди зарплати у виді процентних нарахувань від господарських розробок тощо, причому 2/3 фонду зарплати складала асигнування з бюджету. На цей час фонд заробітної плати лісового господарства фінансувався з трьох джерел: держбюджету, 10-15-відсоткових відрахувань від лісових доходів (постанова РНК від 23 травня 1923 р.), коштів, одержаних від господарських розробок, проведених органами Управління Лісами [9, с.12–14].

У 1923 р. лісництва в Україні було збільшено, що негативно позначилось на роботі лісової охорони, переважно в степових районах, а асигнування на утримання лісової охорони скоротили на 40 відсотків. У більшості лісництв площа обходів збільшилася вдвічі. У Київській губернії з 102 існуючих організували 35 збільшених лісництв і 158 підлісництв. Очоловав збільшене лісництво головний лісничий. У кожне підлісництво призначали старшого об'їждчика, направлено на цю посаду партійними органами.

Реальна зарплата лісничого 1925 р. становила лише 18 відсотків від рі-вня 1914 р., їхні службові земельні наділи були обмежені до мінімуму. У багатьох лісничих і помічників лісничих поліської зони з'явилося «спец-зуття» – постолы, вони не мають спецодягу, в їх діяльність постійно втру-чалися місцеві органи влади, навіть сільські ради [1, с.337–339].

Заробітна оплата в Україні головного лісничого збільшеного лісництва 1927 р. становила 100 – 105 – 120 руб. на місяць, помічника головного ліс-ничого 68 – 73 – 78 руб., дільничого лісничого 58 – 60 – 68 руб. На оплату квартир виділено 125 000 руб. у рік, на спецодяг – 50 000 руб., при потребі 100 000 руб. [10, 52–61].

З огляду на низький рівень зарплати і важкі виробничо-побутові умови лісових працівників (значну відстань від населених пунктів тощо), ЦК профспілки сільгосппрацівників 27 квітня 1926 р. прийняв рішення про збереження за ними службових наділів у розмірі 5,5 га на господарство, включаючи ріллю і косовиці, а 10 травня 1927 р. наділи лісових працівників були звільнені від сільськогосподарського податку [3, с.33].

Органи радянської влади намагалися регламентувати всі аспекти ро-боти працівників лісу. Лісничий, сам призначений на посаду за відданість радянській владі, міг приймати на роботу лісників і об'їждчиків лише з ві-дома органів Наркомату внутрішніх справ (НКВС) і комнезамів. Без дета-льних даних про політичну благонадійність і без дозволу органів НКВС на роботу не приймали. Навіть вступаючи в члени профспілки і науково-технічного товариства кожен працівник повинен був заповнювати анкету з десятками питань, а вихідців з колишніх панівних класів і куркулів у проф-спілку, а значить і на роботу, не приймали.

В умовах радянської дійсності саме через любов до лісу і принципо-вість лісничим з «чинів» жилося і працювалося дедалі важче й важче. І піс-ля чистки органів лісового господарства тих лісничих, які залишилися на своїх посадах, продовжували переслідувати, звільняти з роботи і навіть репресувати за те, що вони – представники колишньої інтелігенції, яка че-рез це не викликала до себе довіри. Роботу лісничих продовжували усклад-нювати масові самовільні рубки лісу. У 1926 р., за далеко не повними офі-ційними даними, було зареєстровано 138 663 випадки самовільних рубок і зрубано 548 443 м³ деревини. За цей рік лісокради вбили 46 і покалічили 15 працівників лісової охорони, вчинили 88 інших насильств, підпалили 95 будівель лісової охорони. За 1926 р. стягнуто з лісокрадів лише 2,6 відсотка присуджених сум. Аналогічне становище спостерігалось і 1927 р. [1, с.339]. Другий Всеукраїнський з'їзд (1927 р.) спілки сільгосппрацівників, до якої належали і працівники лісу, охарактеризував ситуацію в цій галузі як ката-строфічну. Учасники з'їзду підкреслювали, що лісівники працюють «не зна-ючи ні 8-годинного робочого дня, ні спокійної, нормальної обстановки для своєї роботи. У них низька зарплата, відсутнє страхування на випадок сме-рті або інвалідності, важкі побутові умови».

Отже, після встановлення радянської влади абсолютна більшість ліс-ництв не була укомплектована спеціалістами. У працівників лісового гос-подарства постійно виникали конфлікти з представниками влади, матеріа-

льне становище лісничих різко погіршилося. Протиріччя в умовах, що склалися в 20–30-х роках, між лісвниками і лісопромисловцями постійно загострювалися і ускладнювалися, а відтак в лісовому господарстві настав зоряний час для невігласів і волонтаристів.

Список літератури: 1. Вакулук В.Г. Нариси з історії лісів України. Фастів, 2000. 2. Пономарев Н. Лесное хозяйство Украины, его состояние и финансовые перспективы в 1924–1925 году // Лесовод. 1924. №6. 3. Колданов В.Я. Очерки истории советского лесного хозяйства. М., 1992. 4. Зверское убийство 19 человек // Лесовод. 1924. №1. 5. Багато красивих слів // Лісівник. 1927. № 2. 6. Проблемы лесного хозяйства Украины // Лесовод. 1927. №8. 7. Амчиславський Я., Баталин С. Лесное законодательство Украины. Х., 1926. 8. Проф. Подгаецький. Изучение условий труда и быта лесных работников // Лісівник. 1924. № 1. 9. Зароботна плата работников леса в 1924–25 г. // Лесовод. 1925. №4-5. 10. Вопросы лесного хозяйства. I Всесоюзная конференция лесной секции // Лесовод. 1928. №3.

Надійшла до редколегії 04.02.04

В.М. Юрченко

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ В РОКИ НЕПУ

Відродження, а по суті, створення наново податкового апарату після переходу радянських республік до нової економічної політики, відбувалось на тлі змін і правового регулювання правоохоронної, каральної по суті діяльності, спрямованої на захист інтересів держави у галузі оподаткування. Роки «воєнного комунізму» з його нігілістичним ставленням до права як «буржуазного пережитку», податків як атрибуту товарно-грошових відносин, котрі мали бути скасовані при «введенні» соціалізму, не могли не відбитись і на організаційних та правових формах боротьби «робітничо-селянської держави» з порушеннями податкового законодавства.

Відсутність повноцінного, а з 1920 р. і будь-якого взагалі податкового апарату, примітивність податкової техніки, натуральний характер податків, домінування непрямого оподаткування над прямим призводили до примітивізму, нехтування вітчизняним та світовим досвідом у галузі застосування державного примусу в справі профілактики та припинення порушень податкового законодавства [Див.: І].

Цього роду правоохоронну діяльність здійснювали переважно місцеві продовольчі органи, підтримувані правоохоронними структурами та судом. Тональність каральним діям радянських республік, у тому числі УСРР, була задана декретом Раднаркому «старшої сестри» (у галузі фінансів, де був об'єднаний наркомат, ця «старшість» проявлялась особливо помітно) від 25 травня 1921 р. [2]. Як й інші нормативно-правові акти в галузі управління фінансами і податками зокрема, він набув чинності й на території України. На неплатників натурального податку накладались два види адміністративного стягнення – арешт і пеня. У першому випадку термін арешту мав не перевищувати два тижні при винесенні відповідного рішення губернським продовольчим комісаром і тиждень – повітовим. Слід за-